

สองทศวรรษปัญหากรณีเขื่อนปากมูล จ. อุบลราชธานี: ถอดบทเรียนการต่อสู้ภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติ

TWO DECADES OF PAK MOON DAM PROBLEM CASE, UBONRATCHATHANI PROVINCE: LESSON
LEARNED FROM PEOPLE'S MOVEMENT FOR ENVIRONMENTAL CONFLICT RESOLUTION

อภิญา ดิสสะมาน

นักวิชาการ ประจำสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล

สถาบันพระปกเกล้า

E-mail : tissamana@hotmail.com

บทคัดย่อ

สองทศวรรษที่ผ่านมาปัญหากรณีการสร้างเขื่อนปิดปากแม่น้ำมูลเป็นปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยังแก้ไขไม่ได้ เนื่องจากรัฐบาลในแต่ละชุดพยายามหาแนวทางในการแก้ไขและชดเชยค่าเสียหายที่เกิดจากการสร้างเขื่อนปากมูล แต่ก็ดูเหมือนว่าปัญหาที่เกิดขึ้นก็ยังดำรงอยู่จวบจนปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการเรียกร้องของชาวบ้านในแต่ละยุคสมัยก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดนิ่ง โดยเฉพาะประเด็นในการเรียกร้องของภาคประชาสังคมตั้งแต่การเริ่มสร้างเขื่อนคือการก่อสร้างเขื่อนปากมูลได้ทำลายวิถีชีวิตของธรรมชาติบริเวณโดยรอบ อีกทั้งลักษณะทางกายภาพของเขื่อนปากมูดยังขวางกั้นการอพยพขึ้น-ลงของปลา ชนิดของปลาที่ชาวบ้านเคยจับได้มีปริมาณลดน้อยลง นอกจากนี้ผลของการสร้างเขื่อนปากมูลทำให้ระบบนิเวศของสองฟากฝั่งแม่น้ำที่เป็นแหล่งพืชพันธุ์ สมุนไพรอาหารของท้องถิ่นได้ถูกทำลายอย่างถาวร และผลกระทบที่เกิดขึ้นข้างต้น ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ต้องออกไปแสวงหางานทำนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก และก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมา จากเหตุการณ์ชนวนทางประวัติศาสตร์การสร้างเขื่อนปากมูลที่กล่าวมาข้างต้นได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนหรือการเคลื่อนไหวทางภาคประชาสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนเองในชุมชนตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

โดยเฉพาะประเด็นสำคัญ คือการดำรงอยู่ของเขื่อนปากมูดยังได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ของขบวนการภาคประชาชนเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและอย่างไม่เคยปรากฏ มาก่อนและอาจกล่าวได้ว่ากรณีเขื่อนปากมูลเป็นปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติที่ยืดเยื้อ และยาวนานที่สุดระหว่างรัฐกับภาคประชาชน

ผลสรุปล่าสุดคือรัฐบาลชุดอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะได้ขอสรุปจากคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูลโดยได้ขอสรุปสำคัญ 2 ข้อ คือ**ประการแรก**คือให้เปิดเขื่อนปากมูลตลอดปี และ**ประการที่สอง**คือให้ฟื้นฟูเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบมาตลอด 20 ปี ซึ่งนับว่าเป็นแนวทางที่จะช่วยให้ระบบนิเวศ วิถีชีวิต และพันธุ์ปลาในแม่น้ำมูลฟื้นคืนอย่างยั่งยืนโดยเร็วที่สุดซึ่งก็ยังไม่เป็นข้อยุติที่เหมาะสม ยังคงต้องรอการดำเนินการของรัฐบาลชุดใหม่ซึ่งเป็นรัฐบาลของนายทศพรคนแรกของประเทศไทย คือคุณยิ่งลักษณ์ ชินวัตรว่าจะจัดการอย่างไรต่อไปกับปัญหาเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี

บทความนี้เป็นกรณีศึกษาและถอดบทเรียนเกี่ยวกับบริบทการสร้างพื้นที่ให้กับตัวตนของภาคประชาสังคม และการนำเสนอจุดอ่อนของทุกรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาและมุมมองของชาวบ้านว่ามีแรงขับเคลื่อนอย่างไรในการร่วมกันแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูล อย่างเป็นรูปธรรมจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งได้อย่างไร กระบวนการความคิดที่ชาวบ้านมีต่อตัวเอง มีต่อกลุ่มเคลื่อนไหว มีต่อรัฐบาล และมีบริบทใดบ้างที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดของชาวบ้านตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา กับบริบทความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เขื่อนปากมูลพบว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับภาคประชาสังคม กรณีเขื่อนปากมูลนั้นมีมุมมองหลายด้าน และสามารถที่จะวิเคราะห์หลังการขับเคลื่อนของกลุ่มได้จากจากหลายแง่มุมซึ่งมิใช่มีความจริงเพียงชุดเดียวเท่านั้นที่จะเป็นคำตอบของการแก้ไขปัญหาของเขื่อนปากมูลได้ทั้งหมด

คำสำคัญ : การเคลื่อนไหวภาคประชาชน การเมืองภาคพลเมือง การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ABSTRACT

During the past two decades, the case of constructing a dam closing the mouth of Mun River has been a conflict problem in management of natural resources and environment that still cannot be resolved. While each government in the past tried to find ways in solving the problem and remunerate the people for their damages caused by the dam, it seems that the occurred problem still persist up to the present time. Especially, the problems concerning petitions of the villagers have changed in accordance with the ever-changing context of the society. The petition issues of the people since the beginning of dam construction are the following: construction of Pak Moon Dam has caused the destruction of natural cycles of the surrounding environment; the physical characteristics of the dam obstructs the up and down river migration of fish resulting in the decrease of both the quantity and kinds of fish that villagers have caught; and construction of the dam results in the permanent destruction of the ecological system of both banks of the river which are the sources of indigenous plants, local food and herbal medicine. The above-mentioned impacts cause large numbers of the local villagers to migrate out and seek jobs elsewhere leading to social problems. The above-mentioned historical events concerning the construction of Pak Moon Dam causes the movement of the people sector or the movement of the community-people sector to demand for their rights in their own community from the past up to the present time.

Especially, the main issue is that the existence of Pak Moon Dam has caused the phenomenon of the people's movement concretely that has never occurred before. It can be said that the case of Pak Moon Dam is the conflict problem on natural resources that is the most long-lasting between the government and the people sector.

The last resolution during the AphisithVetchachiva Government results in two main conclusions: Firstly, the dam gates are to be opened year-long. Secondly, villagers affected by the impacts of the dam throughout the 20 years period are to be remunerated. This resolution will result in recovering of the ecological system, way of life, and fish species in the Mun River. However, the issues still wait for the actions of the new government led by the first female prime minister of Thailand, Mrs. Yinglakh Chinnawat, to tackle the remaining problems.

This article is an analysis to obtain lessons concerning the context of creating the existence of the people's movement and to present the weakness of every government in solving the problems, and the viewpoints of the people concerning the core motivation for solving Pak Moon Dam problems concretely. In conclusion, the Pak

Moon dam case is the classic conflict case between people in communities and the Government. If we recognize the revolution of the movement, we can enlighten the new people movement in the present and in the future.

KEYWORDS : Civil movement, People sector politics, Environmental conflict resolution

1. บทนำ

20 ปี บทสะท้อนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนกรณีเขื่อนปากมูล

ลักษณะทางกายภาพของเขื่อนปากมูลคือ เขื่อนปากมูลมีลักษณะเป็นเขื่อนทดน้ำ ไม่ใช่เขื่อนเก็บกักน้ำ ด้วยความสูงเพียง 17 เมตร เมื่อกักน้ำแล้ว ระดับน้ำมูลจะสูงขึ้นในสภาพเต็มตลิ่งเป็นการใช้ความจุของลำน้ำเดิมเท่านั้น เขื่อนปากมูลเป็นการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำมูลที่บ้านหัวเหว อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี

ปัญหาเขื่อนปากมูลเป็นการตอบโต้เชิงอุดมการณ์ระหว่างภาครัฐซึ่งมีแนวคิดแบบกระแสหลักที่มุ่งพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยกับชาวบ้านซึ่งมีแนวคิดแบบท้องถิ่นนิยมและปฏิเสธแนวทางการพัฒนาแบบก้าวกระโดดของรัฐ ความขัดแย้งดังกล่าวได้นำมาสู่การสร้างวาทกรรมและปฏิบัติการวาทกรรมของทั้ง 2 ฝ่าย นับตั้งแต่ก่อนสร้างเขื่อนจนถึงหลังสร้างเขื่อนเป็นต้นมา และจากบทบาทการต่อสู้ของภาคประชาชนในกรณีเขื่อนปากมูล อาจเรียกได้ว่าเป็นการต่อสู้ในแบบฉบับมหากาพย์ความขัดแย้งทางด้านนโยบายสาธารณะเป็นระยะเวลาอันยาวนานมากและผู้เขียนแบ่งประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนกรณีเขื่อนปากมูลเป็น 4 ยุค ดังต่อไปนี้

ยุคที่ 1 ช่วงก่อนก่อสร้างเขื่อนปากมูลตั้งแต่ พ.ศ. 2532- 2533

ในช่วงก่อนที่จะมีการสร้างเขื่อนปากมูล ชาวบ้านมีวิถีชีวิตในการจับปลาเป็นหลักในลำน้ำมูล และเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2532 ที่ประชุม ครม. สัญจรที่จังหวัดขอนแก่นมีมติอนุมัติให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) สร้างเขื่อนปากมูลที่บ้านหัวเหว อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ชาวบ้านที่ได้อินข่าวก็ต่างตกใจกับข่าวร้ายที่เกิดขึ้น เพราะเมื่อ 30 ปีก่อนก็มีข่าวทำนองนี้ สำนักงานพลังงานแห่งชาติเคยคิดโครงการสร้างเขื่อนปากมูลขึ้น ที่แก่งตะนะ ห่างจากปากแม่น้ำมูล 4 กิโลเมตร ด้วยเห็นว่าน้ำจากแม่น้ำมูลไหลลงแม่น้ำโขงแบบสูญเสียไป

จำนวนมหาศาล จึงคิดพัฒนาแหล่งน้ำให้เกิดประโยชน์โดยนำมาผลิตกระแสไฟฟ้า แต่หลังจากสำรวจผลกระทบพบว่ามีราษฎรที่ต้องอพยพออกจากพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมมากถึง 4,000 ครอบครัว ต้องจ่ายเงินค่าชดเชยจำนวนมาก ไม่คุ้มกับการลงทุน จึงพับโครงการเก็บไว้

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2532 กฟผ. นำโครงการเขื่อนปากมูลกลับมาพิจารณาอีกครั้ง ด้วยเห็นว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 ภาคอีสานมีความต้องการใช้ไฟฟ้าสูงถึง 820 เมกะวัตต์ ในขณะที่ภาคอีสานมีกำลังการผลิตไฟฟ้ารวมเพียง 130 เมกะวัตต์ ถ้าสร้างเขื่อนปากมูล ซึ่งมีความสามารถในการผลิตไฟฟ้า 136 เมกะวัตต์ขึ้นมาอีกหนึ่งเขื่อน ก็จะช่วยรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม ในภาคอีสานได้เป็นอย่างดี กฟผ. ขยับพื้นที่ตั้งโครงการจากแก่งตะนะขึ้นมาอยู่แถวแก่งคันเหว ห่างจากปากแม่น้ำมูลประมาณ 5 กิโลเมตรเพื่อลดจำนวนราษฎรที่ต้องอพยพออกจากพื้นที่น้ำท่วม แต่ กฟผ. จะต้องระเบิดแก่งคันเหวออกเกือบทั้งหมด เพื่อเปิดทางน้ำ ด้วยค่าชดเชยที่น้อยกว่า บวกกับความต้องการไฟฟ้าที่เพิ่มสูงขึ้น โครงการเขื่อนปากมูลจึงถูกผลักดันผ่าน ครม. อย่างรวดเร็วจนชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนนั้นตั้งรับไม่ทัน

ในยุคแรกลักษณะของการประท้วงออกมาในรูปแบบของ **ข่าวดี ข่าวร้าย ข่าวลือ** และผู้ที่มีส่วนได้เสียจริงๆ นั้นส่วนใหญ่เป็นพวกชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจริงๆ เพราะชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบตั้งแต่อำเภอพิบูลมังสาหารไปจนถึง อำเภอโขงเจียมได้รับข่าวสารสืบสน เรื่องของการก่อสร้างเขื่อนปากมูลรวมทั้งรูปแบบการก่อสร้าง

ยุคที่ 2 ช่วงก่อสร้างระหว่าง พ.ศ. 2534-2537 ชาวบ้านไม่มั่นใจในข้อมูลที่ได้รับและตัดสินใจต่อสู้ในการคัดค้านต่อไป

โครงการเขื่อนปากมูลได้รับการอนุมัติเมื่อปี พ.ศ. 2532 ในสมัยของรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ การก่อสร้างเขื่อนเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2534 และเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2537 โดยในระหว่าง

การก่อสร้างมีการชุมนุมประท้วงจากชาวบ้านในพื้นที่เพื่อคัดค้านโครงการ และเรียกร้องให้หยุดระเบิดแก่ง เพราะถือเป็นการทำลายระบบนิเวศที่สำคัญของลำน้ำมูล แต่ไม่เป็นผล จนภายหลังชาวบ้าน ต้องเปลี่ยนประเด็นมาเป็นการเรียกร้องค่าชดเชยแทน โดยในขั้นต้นก็ถูกละเลย แต่ในที่สุด กพฟ. ก็ยินยอมจ่ายค่าชดเชยใน 2 กรณี คือค่าชดเชยการสูญเสียทรัพย์สินจากการถูกน้ำท่วม และค่าชดเชยการสูญเสียอาชีพประมงตลอดระยะเวลา 3 ปี ระหว่างการก่อสร้างเขื่อน เป็นเงินครอบครัวละ 90,000 บาท จำนวน 3,195 ครอบครัว

เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2534 กพฟ. เริ่มลงมือก่อสร้างเขื่อน โดยทำการระเบิดแก่งบริเวณหัวงานเพื่อเตรียมพื้นที่ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงได้รับผลกระทบจากการระเบิดแม่สำริด เวียงจันทร์ ได้เล่าถึงเหตุการณ์ตอนนั้นว่า

"พอเขามาระเบิดหินนั้น หินมันก็ตกใส่บ้านแม่ นอนอยู่นี้ ฝุ่นละอองก็ปลิวลงมา เขาก็บอกว่าไม่ต้องย้ายออกหรอก เขาจะมาสร้างความเจริญให้กับบ้านหัวเหวนี้... แม่ก็ว่าถ้ารัฐบาลเขาจะทำอย่างนี้ก็เอา แต่กับเห็นใครมาดูแลเลย น้ำประปาที่ว่าจะมาทำให้ก็มี งานปลูกหญ้าที่เขื่อนนั้นเขาก็เอาคนที่อื่นมาทำ ลูกหลานที่เขาว่าจะเอามาทำงาน ก็ยังมีเลย บ่มีคนหัวเหว สักคนที่ได้ทำงานที่นั่น..." (ผาสุก, 2545)

ในช่วงก่อสร้างชาวบ้านกลัวจะถูกกลืนจากการระเบิดแก่งและการที่ไม่สามารถจะประกอบอาชีพหาปลาได้ตามปกติ ยกตัวอย่างเช่น

สมศรี หวังผล คนบ้านเดียวกับแม่สำริด เวียงจันทร์ กล่าวว่า "บางวันนั่งกินข้าวอยู่ที่หลบไม่ทัน ก้อนหินปลิวมาทะลุหลังคาบ้านเป็นรู ลงมาตรงที่กินข้าวเลยหรืออย่างไปหาปลาเนี่ย ถ้าเขาเปิดน้ำเขาต้องเปิดหวิดเดือนก่อน แต่บางที่เขาไม่เปิดหวิดเดือน แล้วอย่างเราประท้วงอยู่สันเขื่อนถ้าเขาจะระเบิดเขาก็ไม่เดือนเลย ไม่รู้ด้วยเลย..." (ผาสุก, 2545)

ยุคที่ 3 หลังก่อสร้างเขื่อน พ.ศ. 2537-2543 มีหลายฝ่ายร่วมเคลื่อนไหวภายใต้ชื่อสมัชชาคนจน

ในปี พ.ศ. 2539 ชาวบ้านได้เข้ากรุงเทพฯ ภายใต้ชื่อว่ากลุ่ม "สมัชชาคนจน" ร่วมกับผู้เดือดร้อนจากโครงการพัฒนาของรัฐอีกหลายกรณี รวมประมาณ 30,000 คน สิ่งที่ชาวบ้านปากมูลได้รับจากการเดินทางมาครั้งนั้น คือรัฐบาล พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ มีมติให้ตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาค่าชดเชย

แต่มติสมัยพลเอกชวลิต ยงใจยุทธก็ถูกลบล้างไปโดยรัฐบาลของนายชวน หลีกภัย ด้วยเหตุผลที่ว่า จะไม่จ่ายค่าชดเชยย้อนหลังในกรณีที่มีการก่อสร้างเสร็จแล้ว

ปี พ.ศ. 2542 ชาวบ้านตัดสินใจตั้งชุมชน "หมู่บ้านแม่มน้อยยืน" ที่บริเวณสันเขื่อนในตำบลโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นพื้นที่ 70 กว่าไร่มีชาวบ้านทั้งจากกรณีเขื่อนปากมูลและกรณีอื่นๆ เข้าร่วมกว่า 4,000 คน ประเด็นเรียกร้องในช่วงแรกที่อยู่ในหมู่บ้านแม่มน้อยยืนคือ ค่าชดเชยจากการสูญเสียอาชีพประมงอย่างถาวร และเมื่อเห็นว่าประเด็นนี้ไม่ได้รับการพิจารณาก็เปลี่ยนประเด็น เป็น การเอาเขื่อนออกไป-เอาธรรมชาติคืนมา

ปี พ.ศ. 2543 มีการยึดสันเขื่อนเพื่อยืนยันข้อเรียกร้องเดิมคือเปิดประตูระบายน้ำเพื่อให้ปลาสามารถว่ายขึ้น-ลงได้ตามธรรมชาติเพื่อพิจารณาเรื่องนี้ ซึ่งคณะกรรมการกลางเพื่อความเห็นต่อกรณีเขื่อนปากมูลว่า ให้ทดลองเปิดประตูระบายน้ำทั้ง 8 บาน และให้มีการศึกษาผลจากการเปิดประตูระบายน้ำ แต่รัฐบาลก็ไม่สนใจมติของคณะกรรมการกลาง ชาวบ้านจึงเข้ามากรุงเทพฯ อีกครั้ง

ปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลต้องเปิดเขื่อนปากมูลตามมติคณะรัฐมนตรี ปี พ.ศ. 2543 มีชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการเปิดเขื่อนเคลื่อนไหวไม่ให้เปิดประตูในฤดูฝน แต่กลุ่มสมัชชาคนจนต้องการให้ปฏิบัติตามมติ ครม. เหมือนเดิม

ช่วงนี้เป็นยุคที่เกิดการพัฒนาการของความเคลื่อนไหวอย่างสูงสุดของภาคประชาสังคม เพราะเราจะได้ยินคำว่า "**สมัชชาคนจน**" ในช่วงนี้ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ ซึ่งผ่านการต่อสู้ด้วยการเดินขบวน ชุมนุมประท้วง และได้มารวมตัว เป็นเครือข่ายที่กว้างขวาง

"สมัชชาคนจนอธิบายตัวเองว่า เป็น เครือข่ายของชาวบ้านยากจนจากท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐที่เกิดขึ้นท่ามกลางสงครามการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ระหว่างรัฐและภาคธุรกิจกับชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน ท้องถิ่นทั้งในชนบทและในเมือง นโยบาย และโครงการพัฒนาของรัฐ กฎหมาย ฯลฯ ได้รุกรานวิถีชีวิตปกติละเมิดสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ท้องถิ่นทำลายวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย" (ประภาส, 2541) และการจัดตั้งสมัชชาคนจนเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2538 (วันสิทธิมนุษยชนสากล) โดยมีตัวแทนชุมชน

ท้องถิ่นต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาทั้งในประเทศไทย และอีก 10 ประเทศในทวีปเอเชียที่ได้เข้าร่วมในการก่อตั้งครั้งนี้ ภายใต้ "คำประกาศลำนํ้ามูล" หรือ "ปฏิญญาปากมูล" (ประภาส, 2541)

"...เรามองเห็นร่วมกันว่า การสนับสนุนเพื่อให้เกิด การเติบโตทางเศรษฐกิจของรัฐและภาคธุรกิจเอกชน เป็นแนวคิด ที่เป็นอันตรายต่อประชาชนและการพัฒนาสังคม จึงถือเป็นการจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องได้รับการแก้ไขและเปลี่ยนแปลง ทักษะ ความคิด ยุทธศาสตร์ และการปฏิบัติในกระบวนการพัฒนา และบรรษัทธุรกิจเอกชนเสียใหม่ ตามแนวทางที่จะมุ่งไปสู่ความ ก้าวหน้าของมวลมนุษยชาติที่ไร้พรมแดน...."

การเกิดของสมัชชาเป็นการรวมตัวของหลายเครือข่าย ย่อยๆ ร่วมกัน โดยมีประเด็นในการต่อสู้หลักๆ คือ

1. การเรียกร้องผลประโยชน์ที่มีฐานอยู่บนสิทธิของ บัณฑิตบุคคลที่พึงสามารถเข้าถึงทรัพยากรของสังคมและได้รับความคุ้มครองจากรัฐในการดูแลกรณีที่ถูกละเมิดจากรัฐหรือเอกชน
2. ข้อเรียกร้องในสิทธิที่ดินทำกิน ให้ได้รับรับรองสิทธิ โดยการออก ส.ป.ก. นส.3 หรือเอกสารสิทธิอื่นๆ
3. ข้อเรียกร้องที่เกิดจากปัญหารัฐรวมศูนย์ได้เข้าไป รุกรานชีวิตปกติของชุมชนเข้าไปทำลายทรัพยากรท้องถิ่นของ ชุมชนที่ได้ใช้ประโยชน์ในการยังชีพร่วมกัน

ซึ่งปัญหาและข้อเรียกร้องเหล่านี้ มีสาเหตุจากโครงสร้าง สัมพันธภาพทางอำนาจในสังคมระหว่างรัฐส่วนกลางกับชุมชนท้องถิ่น การผูกขาดการให้นิยามความหมายขององค์ความรู้ในการอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นเรื่องของความขัดแย้ง ในการใช้ทรัพยากรที่ผ่านการต่อสู้และพัฒนาประเด็นระหว่างรัฐ/ ทุนกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น

ถ้าหากจะพิจารณา จุดหมายของขบวนการชาวบ้าน ด้านสิ่งแวดล้อม กรณีสมัชชาคนจน คือการสร้างแนวคิดในการสร้าง การเมืองแบบขบวนการทางสังคมที่เห็นว่าจุดหมายสำคัญอยู่ที่ มุ่งเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างหรือสถานะเดิมของสังคม (Status Quo) และที่สำคัญการต่อสู้ของสมัชชาคนจนเป็นการต่อสู้ที่เป็น กระบวนการ และกระบวนการการสร้างอำนาจของประชาชน การเดิน ขบวนและการเคลื่อนไหวแต่ละครั้งมีจุดมุ่งหมายสำคัญในตัว ของมันเองคือ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เข้าร่วมได้ตระหนักว่า ตัวเองมีอำนาจ และถ้าพิจารณาจากแนวคิดสันติวิธีแล้วเป็นกระบวนการ

ที่ทำให้ประชาชนได้ตระหนักถึงว่า อำนาจเป็นของตัวเอง และกล้า ที่จะถอนคืนจากตัวแทน ดังนั้น การพิจารณาจุดหมายของสมัชชา คนจน ก็ตอบคำถามดังกล่าว

จะเห็นได้ว่าเครือข่ายสมัชชาคนจน แสดงให้เราได้เห็น ภาพว่า เครือข่ายที่เกิดจากการรวมตัวโดยพัฒนามาจากการต่อสู้ ของแต่ละชุมชนและขยายกว้างขวางมากขึ้น โดยมีจุดหมาย ร่วมกันในการที่จะตอบโต้ต่อวิกฤตการณ์ซึ่งเกิดจากโครงการของ รัฐและภาคธุรกิจที่รุกรานเข้าไปในวิถีชีวิตของชุมชนชนบทที่อยู่ ขยายขอบของสังคม เครือข่ายที่เกิดขึ้นจึงเกี่ยวข้องกับฐานร่วมของ ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า โดยมีกิจกรรมตัวในนามสมัชชาคนจน และนับได้ว่าเป็นเครือข่ายภาคประชาชนที่กว้างขวางมากที่สุด ยุคหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของภาคประชาชน

ยุคที่ 4 ปี พ.ศ. 2545 - ปัจจุบัน มีแกนนำชาวบ้าน 2 ฝ่าย คือคัดค้านและสนับสนุนกับประเด็นการเปิดเขื่อนถาวร

ช่วงปี พ.ศ. 2545 อดีตนายกรัฐมนตรีกักขนิณ ชินวัตร ได้เปิดการเจรจากับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล และฟังคำชี้แจงจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น กฟผ. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ฯลฯ เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2545 ที่ทำเนียบรัฐบาล และหลังจากนั้นนายกฯ ก็ตัดสินใจให้เปิด ประตูเขื่อน 4 เดือน ปิดประตูเขื่อน 8 เดือน

ต่อมาในยุครัฐบาลอดีตนายกรัฐมนตรี อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้มีแนวทางการแก้ไขปัญหาเรื่องเขื่อนปากมูลคือ ให้มีคำสั่งที่ 275/2552 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 เรื่อง แต่งตั้ง คณะกรรมการแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูล โดยมีรัฐมนตรีประจำ สำนักนายกรัฐมนตรี (นายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย) เป็นประธาน กรรมการ และเพื่อให้การดำเนินการแก้ไขปัญหาเรื่องเขื่อนปากมูล ให้มีประสิทธิภาพ และได้แนวทางในการปฏิบัติโดยเร็ว คณะกรรมการแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูลได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ รวม 2 คณะ คือ

1. คณะอนุกรรมการศึกษาข้อมูลวิจัย และข้อเท็จจริง ที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหเขื่อนปากมูล
2. คณะอนุกรรมการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนปากมูล

คณะอนุกรรมการฯ ทั้ง 2 คณะได้นำเสนอผลการ ดำเนินการต่อที่ประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหเขื่อนปากมูล ครั้ง 2/2553 วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553

คณะอนุกรรมการศึกษาข้อมูลวิจัยและข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหามลพิษปนเปื้อนปากลุ่มได้เสนอมติที่ประชุม ดังนี้

- เปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากลุ่มตลอดปี เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศแม่น้ำมูลและทรัพยากรธรรมชาติให้กลับคืนสู่สภาพเดิม
- รัฐบาลควรคิดเรื่องการเยียวยาให้กับครัวเรือนผู้ได้รับผลกระทบจากการเปิดใช้เขื่อนปากลุ่ม
- การหาแหล่งพลังงานเพื่อเสริมเสถียรภาพด้านพลังงานแทนเขื่อนปากลุ่ม
- การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำในการชลประทานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ล่าสุดมติที่ประชุมคณะรัฐมนตรี (รัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2554 คณะรัฐมนตรีเห็นว่าการรับฟังรายงานผลการศึกษาข้อมูลงานวิจัยและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหามลพิษปนเปื้อนปากลุ่มของคณะอนุกรรมการศึกษาข้อมูลงานวิจัยและข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหามลพิษปนเปื้อนปากลุ่ม (รองศาสตราจารย์นวน้อย ตริรัตน์) ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนปากลุ่มในแง่มุมต่างๆ คณะอนุกรรมการเชื่อว่า การเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากลุ่มอย่างต่อเนื่องเป็นแนวทางที่เหมาะสมต่อการฟื้นตัวของระบบนิเวศ และวิถีชีวิตชุมชนตลอดสองฝั่งลำน้ำมูล และลักษณะทางกายภาพที่เป็นเกาะแก่งของลำน้ำมูลจะทำให้เกิดเป็นแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติที่มีปริมาณน้ำเพียงพอต่อการใช้ประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ อย่างไรก็ตามประชาชนผู้ใช้น้ำในฝ่ายที่มีความคิดเห็นไม่สอดคล้องด้วยยังมีข้อกังวลว่า หากมีการเปิดประตูระบายน้ำ เป็นระยะเวลาอันยาวนาน อาจจะทำให้ระดับน้ำในลำน้ำมูลลดลงมากจนถึงระดับวิกฤต และจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ได้ ดังนั้นเพื่อให้เกิดแนวทางในการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสม เป็นประโยชน์สูงสุด และเป็นที่ยอมรับของผู้ที่ส่วนได้เสียทุกฝ่าย คณะรัฐมนตรีจึงมีมติมอบหมายให้รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย) ประธานกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษปนเปื้อนปากลุ่มรับเรื่องไปพิจารณาในรายละเอียดร่วมกับส่วนราชการและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยยึดหลักการเกี่ยวกับการรักษาระดับน้ำของเขื่อนปากลุ่มที่ไม่ให้เกิดผลกระทบกับเกษตรกรและเหมาะสมกับการรักษาระบบนิเวศของกลุ่มน้ำมูลโดยให้นำรายงานข้อเท็จจริงกรณีเขื่อนปากลุ่ม ตามที่กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เสนอไปประกอบ

การพิจารณาดำเนินการด้วย แล้วนำเสนอคณะรัฐมนตรีอีกครั้งภายใน 45 วัน

ณ ปัจจุบัน เขื่อนปากลุ่ม ก็ยังใช้ระบบเปิด 4 เดือน ปิด 8 เดือน อยู่ จนกว่าจะมีคำสั่งเปลี่ยนแปลงจากคณะรัฐมนตรี โดยมีการควบคุมการใช้งานโดยคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำเขื่อนปากลุ่มซึ่งเป็นกรรมการระดับจังหวัด

กล่าวโดยสรุปเราจะเห็นได้ว่าปัญหาและพัฒนาการของปัญหามลพิษปนเปื้อนปากลุ่มในช่วง 4 ยุคที่ผ่านมา ในยุคที่มีพลวัติของการขับเคลื่อนภาคประชาสังคมมากที่สุดคือ ยุคที่ 3 ที่ขับเคลื่อนโดยสมัชชาคนจน เนื่องจากการเรียกร้องของกลุ่มสมัชชาคนจน มีประเด็นหลักในการต่อสู้เรียกร้องด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อต้องการขยับโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของฝ่ายรัฐกับฝ่ายประชาชนให้มาใกล้ชิดกันมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political Opportunity Structure) กับโครงสร้างโอกาสทางสังคม (Social Opportunity Structure)

2. วาทกรรมของการเมืองภาคประชาชน กรณีเขื่อนปากลุ่ม

จากความขัดแย้งเขื่อนปากลุ่มที่เป็นปัญหามาจนกระทั่งปัจจุบัน ความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อมกรณีเขื่อนปากลุ่มเป็นการปะทะกันทางโลกทัศน์ของกลุ่มต่างๆ ในสังคม หรืออาจจะเรียกว่า เป็นความขัดแย้งทางโลกทัศน์ระหว่างชนชั้นปกครอง นักวิชาการ เอ็นจีโอ และชาวบ้านโดยกลุ่มรัฐเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ธรรมชาติและทรัพยากรต้องรับใช้ทุนนิยมกระแสหลัก แต่ชาวบ้านมองว่า ทรัพยากรมีไว้เพื่อความยั่งยืน ดังนั้นโลกทัศน์เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของรัฐกับชาวบ้านจึงอยู่คนละจุด

ในบทความเรื่อง "การเข้าถึงวิถีประชาธิปไตยแบบชาวบ้าน : ก้าวแรกสู่การพัฒนาการเมืองภาคประชาชน" (ปิยะพงษ์, 2551) กล่าวถึงการเมืองภาคประชาชนของชาวอีสานไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

1. คนอีสานเข้าใจเรื่องสิทธิของตนเองมากขึ้นพร้อมทั้งเริ่มเห็นถึงผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ และเริ่มออกออกมาต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเองมากขึ้น ดังจะเห็นว่าในยุคหลังมีการเคลื่อนไหวของคนอีสานมากกว่าภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งคนอีสานมีบทเรียนว่าการรอคอยจากรัฐเป็นการสูญเปล่า

2. นอกจากคนอีสานจะออกมาเคลื่อนไหวบ่อยแล้ว ยังตระหนักในสิทธิและมีประเด็นเยอะ (โดยเฉพาะเรื่องดิน น้ำและเขื่อน) และคนอีสานมักจะเคลื่อนไหวได้ยาวนานมากกว่า คนภูมิภาคอื่นๆ ทำให้การเรียกร้องมีความกดดัน ได้มาก

3. คนอีสานมีข้อจำกัดคล้ายๆ กับคนภูมิภาคอื่นๆ กล่าวคือ มีวิธีการต่อสู้ที่แยกกับวิถีเกษตรไม่ได้ จึงไม่แปลกที่ช่วงฤดูการเพาะปลูกไม่มีคนออกมาชุมนุม แม้แต่สมาชิกคนจน ช่วงปลูกข้าวต้องไปปลูกข้าว

4. ปัญหาใหญ่ของการต่อสู้ของคนอีสาน (ซึ่งอาจจะเหมือนกับหลาย ๆ ที่) คือทุกคนมักจะมุ่งเรียกร้องเอาแต่ปัญหาของตัวเอง ไม่ยกระดับไปสู่ปัญหาของส่วนร่วม

จากข้างต้นทำให้มองเห็นภาพการต่อสู้เพื่อสิทธิของคนภาคอีสานอย่างชัดเจนขึ้นตัวอย่าง กรณีเขื่อนปากมูลก็เป็นกรณีหนึ่งซึ่งเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของภาคประชาชนที่ชัดเจน โดยเฉพาะลักษณะเฉพาะในการเคลื่อนไหวของคนภาคอีสาน

จากขบวนการของขบวนการเคลื่อนไหว ในหน้าประวัติศาสตร์ กรณีเขื่อนปากมูลจะเห็นว่ามีการก่อรูปของการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบภาคพลเมือง เพราะการเคลื่อนไหวนี้ทำให้เกิดการซ้อนทับกันที่พอดีของกรอบแนวคิดในการมองปัญหาของประชาชน และกรอบแนวคิดของราชการ ซึ่งจะก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันได้ต่อไปในอนาคต จุดเชื่อมโยงของคำตอบในการปลดขบวนปัญหาเขื่อนปากมูลคือ ทั้งสองฝ่ายหันหน้ามาจับกันและกัน เกิดวิวัฒนาการของกระบวนการถ่ายทอดความรู้และถ่ายทอดความคิดในบางแง่มุมที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในสังคมไทย โดยเฉพาะกระบวนการของการเรียนรู้ของประชาชนที่จะเข้าใจในสิทธิของตนโดยตระหนักถึงคุณค่า และมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่และสิ่งแวดล้อมในชุมชนร่วมกัน

3. ประเด็นปัญหาสำคัญในยุคปัจจุบันของการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในกรณีเขื่อนปากมูลคือ

1. การประท้วงในยุคหลัง จะพูดถึงปลาแม่น้ำโขง/ การสูญเสียอาชีพประมง/สิทธิชุมชน/วิจัย ม. อุบลและวิจัยไต้หวัน
2. การประท้วงในปัจจุบันคือการถกเถียงกัน เรื่อง การเปิดปิดประตูระบายน้ำ
3. มือบไม่ใช่วัฒนธรรมพื้นที่แต่เป็น ปฏิบัติการสังคม

ใหม่ ปฏิบัติการของมือบจะผ่านผลประโยชน์ มากกว่าจิตสำนึกของคนในพื้นที่ เพราะไม่ได้เกิดจากการ บ่มเพาะ/สูงงอม แต่เป็นการเข้าร่วมทางการเมืองในสถานการณ์เฉพาะหน้า

4. คำว่าสิทธิชุมชน ของชาวบ้าน รัฐ และ NGO ไม่เหมือนกัน เพราะคำว่าสิทธิชุมชน ของชาวบ้าน คือ จารีต ประเพณี กฎเกณฑ์กติกาที่มีอยู่ในท้องถิ่น สิทธิชุมชนในความหมายชาวบ้านไม่มีอำนาจ แต่คือเกณฑ์/กติกาหนึ่งชุดที่ช่วยให้คนในพื้นที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรอย่างเกื้อกูลและเท่าเทียม

แต่เดิมเมื่อประมาณ 10 กว่าปีก่อนหน้านี้ในประเทศไทย มีระบบความเชื่อที่ว่า แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ จึงถูกพัฒนาขึ้นภายใต้สังคมอุตสาหกรรมก้าวหน้า และการพัฒนาระบบประชาธิปไตยที่ก้าวหน้า เป็นสังคมของคนชั้นกลาง ผู้มีการศึกษา มีทักษะ จึงทำให้ประเด็นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่มุ่งไปสู่ค่านิยมใหม่ๆ หรือประเด็นคุณภาพชีวิตที่มากกว่าปัจจัยการผลิต, ค่าจ้าง, สวัสดิการสังคม ซึ่งเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ, สิทธิพื้นฐาน และการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างในประเทศกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนา แต่เป็นประเด็นเรื่องสิทธิที่เท่าเทียมและศักยภาพของบุคคล ดังนั้นการต่อสู้หรือพื้นที่ทางการเมืองของขบวนการทางสังคม แบบใหม่จึงเป็นการต่อสู้ในอาณาบริเวณของ "อัตลักษณ์และวัฒนธรรม" หรืออยู่ในพื้นที่ทางสังคม มากกว่าเป็นการต่อสู้ในอาณาบริเวณของ "การเมืองและเศรษฐกิจ"

อย่างไรก็ดี เมื่อการพัฒนาระบบชีวิตชาวบ้าน รัฐและทุนบุกเข้าไปในชนบทมากขึ้น บทบาทของรัฐเพิ่มมากขึ้นและได้เข้าไปใช้อำนาจควบคุมบังคับ ขบวนการทางสังคมแบบรากหญ้า (Grassroots Movements) จึงเกิดขึ้นซึ่งเห็นได้ว่าเป็นการแสวงหาเครื่องมือทางการเมืองใหม่ๆ ของประชาชน ที่ไม่ใช่การมีส่วนร่วมในช่องทางทางการเมืองเพื่อเข้าไปสู่การต่อสู้ทางการเมือง และเป็น การสร้างค่านิยมทางการเมืองใหม่ด้วยการดึงเอาประเด็นต่างๆ ที่ถูกการเมืองเก่าปิดกั้นและกดทับเอาไว้มาเป็นประเด็นในการขับเคลื่อนและเรียกร้องเพื่อความเป็นธรรม

ทั้งนี้ขบวนการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้า ไม่ได้เปิดพื้นที่ต่อสู้ภายนอกโดยไม่สนใจรัฐ หรือเพื่อโค่นล้มรัฐ แต่เป็นความพยายามที่จะเปิดพื้นที่ของการเมืองนอกเวทีในรูปแบบใหม่คือในรูปขององค์การและวิธีการต่อสู้ เพื่อที่จะจัดความสัมพันธ์กับรัฐใหม่

และเพื่อเป็นเครื่องมือในการนำพาออกจากโครงสร้างที่ครอบงำไปสู่อิสรภาพ

ดังนั้น ขบวนการสังคมนิยมจึงถูกมองว่าเป็นความพยายามที่จะสลายวาทกรรมการพัฒนา โดยการสลายความโดดเด่น ครอบงำ ขณะเดียวกันก็ได้สร้างวาทกรรมใหม่ขึ้นมาแทนที่วาทกรรมการพัฒนา เช่นการต่อสู้ของกระแส การเคลื่อนไหวของคนท้องถิ่นเพื่อสิ่งแวดล้อม หรือการเรียกร้องด้านสิทธิชุมชน ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกเก็บกด ปิดกั้น จากภาครัฐมาโดยตลอด **ขบวนการเคลื่อนไหวนี้จะเป็ขบวนการปลดแอกความเชื่อเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา ว่า คนจน คนชนบท "ไม่พัฒนา"** แต่พวกเขาจะต้องเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นกลายเป็นภาพชนบทที่ได้รับการ "พัฒนา" ด้วยวิถีการต่อสู้ในแบบฉบับของภาคประชาชน

4. บทสรุปแห่งการต่อสู้

บทเรียนจากการต่อสู้ของชาวบ้านเขื่อนปากมูลเพื่อรักษาสิทธิการใช้ทรัพยากรได้มั่งพาะชาวบ้าน ให้ชาวบ้านต้องเคลื่อนไหว ตรวจสอบ และติดตามการปฏิบัติของรัฐต่อการจัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตลอดเวลา ขณะเดียวกันต้องสร้างเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งเพื่อรักษาสิทธิของชาวบ้านควบคู่ไปด้วยกันได้

ประเด็นสำคัญในการเรียนรู้ก็คือว่า รัฐไม่สามารถพัฒนาพื้นที่ใดๆ แห่งไหนชนบทเพื่อตอบสนองความต้องการในระบบทุนนิยมได้ทั้งประเทศ เนื่องจากแต่ละพื้นที่เหมาะที่จะพัฒนาไปตามความเหมาะสมของสภาพนิเวศตามท้องถิ่นนั้นๆ และรัฐต้องไม่ยึดยึดติดการพัฒนาใดๆ ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน พวกเขาต้องมีสิทธิที่จะกำหนดชะตากรรมของตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

มีคำถามเกิดขึ้นว่า ถ้าล้มเลิกการใช้เขื่อนปากมูลแล้วจะมีปัญหาต่อการผลิตไฟฟ้าของประเทศหรือไม่ คำตอบคือ วัตถุประสงค์ของการสร้างเขื่อนปากมูล ที่สำคัญ คือ การรักษาเสถียรภาพของระบบไฟฟ้าในภาคอีสานตอนล่างไว้เท่านั้น ผลการวิเคราะห์ของ ม.อุบลฯ พ.ศ.2545 และคณะกรรมการแก้ไขปัญหาล้มเลิกเขื่อนปากมูลชุดปัจจุบัน ได้ผลสอดคล้องว่า **"ในกรณีที่โรงไฟฟ้าเขื่อนปากมูลถูกตัดออกจากระบบเพียงโรงเดียว ระบบการส่งจ่ายไฟฟ้าในปัจจุบันจะยังมีความสามารถในการรักษาเสถียรภาพของระบบได้ดี แต่หากกรณีที่โรงไฟฟ้าเขื่อนปากมูล และโรงไฟฟ้าเขื่อนห้วยเสาะ ถูกตัดออกจากระบบพร้อมกัน มีความเป็นไปได้ว่า**

ระบบจะมีปัญหาด้านการรักษาเสถียรภาพของปริมาณไฟฟ้าในช่วงเวลาทงโมงเย็นถึงสองทุ่มของวันระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายนของปี ซึ่งอาจเกิดสภาพกระแสไฟตกในแถบพื้นที่ซึ่งอยู่ห่างจากสถานีส่งจ่ายไฟฟ้าในบางพื้นที่เพียงชั่วคราว" (คณะอนุกรรมการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล, 2553)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาเขื่อนปากมูลผ่านมาหลายยุคหลายสมัยเป็นเวลาเกือบ 2 ทศวรรษแล้ว นับได้ว่าเป็นกรณีตัวอย่างมรดกทางสังคมที่ภาคประชาชนไทยต้องเรียนรู้และพัฒนาาร่วมกันเพื่อการขับเคลื่อนไปอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และบริบทของประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริง กล่าวโดยสรุปคือการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเขื่อนปากมูลเป็นการตอกย้ำว่า รัฐทุนนิยมสมัยใหม่ต้องเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ความชอบธรรม (Legitimation Crisis)

แม้ว่าความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในกรณีเขื่อนปากมูลที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปรากฏการณ์ความเคลื่อนไหวที่อยู่บนระบบคุณค่าและจารีตของฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นผนวกกับการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองในยุคเริ่มต้น ซึ่งมีแรงผลักดันจากนักวิชาการและนักเคลื่อนไหว NGO การเคลื่อนไหวนี้ รวมเอาคติสากลเรื่องสิทธิเข้ามาไว้ด้วยกันซึ่งเป็นการเท่าเทียมเปิดพื้นที่หรือเวทีให้ประชาชนได้แสดงต่อความเข้าใจในสิทธิชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งประชาชนจะเข้าใจในอุดมการณ์ได้อย่างเต็มที่ในการร่วมกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยตัวเอง การต่อสู้เช่นนี้จะต้องตั้งอยู่บนรากฐานที่กว้างขวางเพราะจะต้องเกี่ยวพันกับการช่วงชิงและปรับแก้ความหมายหลักๆ ซึ่งสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจารีตหรือวิถีปฏิบัติเป็นการยอมรับสิทธิชุมชนในทางกฎหมายในที่สุด คำถามสำคัญในอนาคตกรณีเขื่อนปากมูลก็คือการจะอย่างไรในการสร้างคุณภาพของอำนาจที่เป็นทางการที่เกิดขึ้นโดยภาครัฐและอำนาจที่ไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นจากภาคประชาชนอยู่ในจุดที่พอดีเพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรทางธรรมชาติในประเทศ

5. บรรณานุกรม

คณะอนุกรรมการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล. 2553. รายงานการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนปากมูล. มปท.

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์. 2540. **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ : บทสำรวจพัฒนาการสถานภาพและนัยยะเชิงความคิด ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย.** กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.
- ประภาส ปิ่น ดบแตง. 2541. **การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินทางชุมนุมประท้วงในสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ปิยะพงษ์ บุษบงก์. 2551. "การเข้าถึงวิถีประชาธิปไตยแบบชาวบ้าน : ก้าวแรกสู่การพัฒนาการเมืองภาคประชาชน." **วารสารสถาบันพระปกเกล้า.** 6: 63.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. 2545. **วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย.** เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรีสวิน.
- สมยศ วงษ์ทองสาลี. 2548. **การจัดการความขัดแย้งในสังคมกรณีศึกษาเขื่อนปากมูล.** รายงานวิชาการส่วนบุคคล หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง การบริหารงานภาครัฐ และกฎหมายมหาชนรุ่นที่ 4 สถาบันพระปกเกล้า. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า.
- Scott, A. 1990. **Ideology and the New Social Movement.** London : Unwin Hywan.

>> อภิญญา ดิสสะมาน

สำเร็จการศึกษาปริญญาโท หลักสูตรมหาบัณฑิต ด้านการวิเคราะห์และการจัดการความขัดแย้ง (Conflict Analysis and Management), Royal Roads University, Canada และสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต สส.ม. (การบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปริญญาตรี อักษรศาสตรบัณฑิต (อ.บ.) จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประสบการณ์ทำงาน เป็นอาจารย์พิเศษ วิทยากรและนักสันติศึกษาเชิงขับเคลื่อนสังคม โดยประยุกต์ใช้งานวิจัยเป็นต้นนำ ปัจจุบันทำงานในตำแหน่ง นักวิชาการ สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า ปี พ.ศ 2545 ถึงปัจจุบัน